

DATLI, Derya (2014). “Risaletü’n-Nushiye’deki Arkaik Kelimelerin Tespiti ve Kelime Türlerine Göre Sınıflandırılması”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.639-659 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Derya DATLI*

RİSÂLETÜ’N-NUSHİYYE’DEKİ ARKAİK KELİMELERİN TESPİTİ VE KELİME TÜRLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Giriş

Türk dilinin yüzyıllar boyunca geçirdiği evreler ve farklı coğrafyalara yayılması kelimelerde ses, şekil ve anlam bakımından değişiklikler görülmesine sebep olmuştur. Dildeki kelimelerin kullanımındaki farklılaşmalar dilin tarihsel devirlerinin belirlenmesindeki ölçütlerden biri olmuştur. Arkaik kelimeler de dilin farklı devirlere ayrılmasındaki unsurlardan biridir. Dilin önceki devirlerinde var olup konuşulan ve yazılan dilde kullanımdan düşmüş olan eski kelimeler “*arkaik*” terimiyle karşılanmaktadır. Arkaik kelimeler dilin zenginliğini ortaya koyan hazinelerdir.

Oğuzca’nın bir kolu olan Batı Türkçesinin bir yazı dili olarak gelişmesine, varlığını korumasına, bir kültür ve edebiyat dili olmasına şüphesiz en büyük katkıyı yapmış olan Yunus Emre’nin eserleri bir arkaik kelime hazinesi niteliğindedir. Yunus Emre’nin dilinde Eski Türkçe devresinden gelen ve 16. yüzyıldan sonra kullanılmayan, ancak bir kısmı bugün de halk ağızlarında görülen oldukça çok sayıda eski (arkaik) kelimeler bulunmaktadır.⁶⁵¹ Anadolu Türkçesinin bağımsız bir yazı dili olarak oluşumuna *Dîvân* ve *Risâletü’n-Nushiyye* adlı iki büyük eseriyle yön veren Yunus’un mezkûr eserleri fonetik, morfolojik ve sentaks özellikleri ile kaleme alındığı devrenin diline ışık tutmakla beraber, çok sayıda arkaik kelime ihtiva etmesi yönüyle de Türk dili tarihine kaynaklık etmektedir.

* Öğr. Gör. İstanbul Arel Üniversitesi.

⁶⁵¹ Timurtaş, Faruk Kadri, “*Yunus Emre’nin Dili Üzerine Notlar*”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982.

Risâletü'n-Nushiyye

Türk edebiyatındaki ilk mesnevi örneklerinden olan Risâletü'n-Nushiyye, didaktik bir nasihat kitabıdır. Pek çok yazma *Dîvân*'da başlıksız olarak, ilahilerden önce kaydedilmiş olan eserin sadece Fatih Nüşhasında sonundaki “hamdele” içinde “*Risâletü'n-Nushiyye*” ibaresine rastlanmaktadır.⁶⁵²

Aruz vezni ve mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmış olan eserin beyit sayısı nüshalara göre farklılık göstermektedir. Çalışmamız esnasında esas aldığımız Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümünde 3889 numara ile kayıtlı olan nüsha 560 beyitlik manzum kısım ve 29 satırlık mensur kısımdan müteşekkil olmakla beraber Mustafa Tatçı, Karaman ve Bursa nüshalarını karşılaştırarak yaptığı çalışmada risalenin 600 beyit olduğunu tespit etmiştir.

Risâletü'n-Nushiyye, Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün vezniyle yazılmış olan 13 beyitlik bir girişin ardından 29 satırdan oluşan mensur kısım ile devam etmekte, mesnevinin Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün vezniyle kaleme alınmış olan asıl bölümleri bu kısımdan sonra gelmektedir.

a.Risâletü'n-Nushiyye'nin Muhtevası

Risalenin baştaki giriş manzumesinde “Âdem'in yaratılışı” ve “Anâsır-ı Erbâa” açıklandıktan sonra mensur makalede akıl, iman ve ilim makamları ele alınmaktadır. Mesnevinin asıl bölümlerini oluşturan altı konu ise şöyledir:⁶⁵³

- I- Ruh ve Akıl
- II- Kibir ve Kanaat
- III- Buşu ve Gazap
- IV- Sabır
- V- Buhl ve Hased
- VI- Gaybet ve Bühtan

b.Risâletü'n-Nushiyye'nin Nüshaları⁶⁵⁴

Risâletü'n-Nushiyye, hemen hemen tüm Yunus Emre *Dîvânı* yazmaları içinde yer almaktadır. Ancak eserin akademik çalışmalara da kaynaklık eden beş en eski nüshası bilhassa dikkat çekmektedir:

⁶⁵² Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı-III (Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin)*, MEB Yay., İstanbul, 1997.

⁶⁵³ Geniş bilgi için bkz. Tatçı, Mustafa, a.g.e.

⁶⁵⁴ Geniş bilgi için bkz. Tatçı, Mustafa, a.g.e.

- I- Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası (Fatih Bölümü, Numara 3889)
II- Karaman Nüshası (Milli Kütüphane-Ankara)
III- Yahya Efendi Nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Numara 3480)
IV- Nuruosmaniye Nüshası
V- Bursa Nüshası (İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Numara 882 / Milli Kütüphane-Ankara)

Risâletü'n-Nushiyye'de Tespit Edilen Arkaik Kelimeler

a. Fiiller

kız- / kızdır-: Hararetlenmek, ısınmak; ısıtmak, hararetlendirmek.

Od dahı geldi vü kızdırdı anı

Çünkü **kızdı** cisme ulaştı canı (2A/1)

Od dahı geldi vü **kızdırdı** anı

Çünkü kızdı cisme ulaştı canı (2A/1)

esle-: Dinlemek, kulak asmak, kabul etmek.

Ko nefsün dilegin can besler isen

Yerün nur can sözünü **esler** isen (5A/5)

Âlemleri yeşil bulundı çıkdı

Kimesne **eslemez** yavlak ınıkdı (8A/4)

diril-: Yaşamak, ömür sürmek; bir araya gelmek.

Tekebbür nefsdür sultanı bilmez

Çerisinde eyü dirlik **dirilmez** (5A/6)

ırıl-: Ayrılmak, uzaklaşmak.

Key arı can gerek şeh hazretinde

İrilmadın dura sultan katında (5B/1)

yid-: Çekmek, götürmek.

Sevündür bil seni senden ileden

Ne sever isen ol yanaya **yiden** (6A/3)

ayıt-/ayt-: Söylemek, demek, anlatmak.

Ayıtmadın göreyim bir gün anı

Ne sordun kimseye ol kimse kanı (6B/4)

Gel imdi **aydayın** buşu haberin

Birin birin sana gönülde varın (19B/1)

az-: Yolunu şaşırarak, sapkınlığa düşmek, bozulmak.

Tama kervanı-y-ıla yoldan **azdum**

Sana geldüm çün ögüm sende sezdüm (6B/5)

alda-: Aldatmak, kandırmak.

Yolum aldı benüm **aldadı** tutdı

Bugün yarın-ıla ömrüm düketti (7B/3)

Senün bigi bini **aldadı** dünya

İnanmaz göre kim tutdı binye (15B/1)

yi-: Çekmek, duçar olmak.

Bize geldün ise endişe **yime**

Ne kılam diyübeni gussa yime (8A/1)

ımk-: İtaat etmek, boyun eğmek.

Âlemleri yeşil bulundı çıkdı

Kimesne eslemez yavlak **ımkdı** (8A/4)

Şehir bizüm olup düşmen sınıkdı

Bize tapu iden yavlak **ımkdı** (43B/3)

yüğşür-: Koşuşmak.

Çavuşlar **yüğşürür** sagda vü solda

Gırıv ü zemzemedür degme yolda (8A/5)

sınık-: Kırılmak, bozguna uğramak, yenilmek.

Sınıkdı cümlesi girü kayıkmaz

Döger oğlın kızın ardına bakmaz (8B/1)

Şehir bizüm olup düşmen **sınıkdı**

Bize tapu iden yavlak ımkdı (43B/3)

kayık-: Temayül göstermek, kaymak; sapmak, yüz çevirmek.

Sınıkdı cümlesi girü **kayıkmaz**

Döger oğlın kızın ardına bakmaz (8B/1)

Beş on gün ömr için girü **kayıkma**

Bu fani dünyanun nakşına bakma (15A/5)

Anunçün kim tecelli balkır ana

Kayıkmaz zerrece ol degme yana (40B/5)

sı-: Kırılmak; yenmek, mağlup etmek.

Tama'dan kurtarurlar il ü şehri

Sıdılar leşkerin cebrî vü kahrî (8B/4)

Sıyup çerisin iline akarlar

Kovup oğlın kızın şehri yakarlar (9A/1)

ak-: 1. Akın etmek, hücum etmek, saldırmak. 2. Meyletmek.

Sıyup çerisin iline **akarlar**

Kovup oğlın kızın şehri yakarlar (9A/1)

Sahi bir kişidür uçmaga bakmaz

Ki tac u hulleye huriye **akmaz** (40B/3)

yort-: Koşmak, sürekli yol yürüme, sefer etmek.

Akıl der casusa **yort** imdi girü

Kanaata haber benden degirü (10B/4)

Ömür geçdi hicabı yırtamadun
Çü kulluga edeble **yortamadun** (24B/3)
üş-: Toplanıvermek, üşüşmek.
Nice tahta binenler yire düşdi
Nice benin diyene sinek **üşdi** (11A/4)
bin-: Çıkmak, oturmak.
Nice tahta **binenler** yire düşdi
Nice benin diyene sinek üşdi (11A/4)
İşitdi akl anı katı sevindi
Beşaret eyledi tiz tahta **bindi** (18B/4)
uğrat-: Maruz kılmak, duçar etmek.
Sana **uğratma** kibrün endişesin
Uyarsan kibre ırağa düşesin (11A/5)
sevrik-: Varlıktan geçmek.
Tekebbür eyleme kim **sevrikesin**
Sevrükmişler yolına birikesin (11B/3)
yoyul-: Bozulmak, silinmek, yok olmak, ortadan kalkmak.
Nerede sığınasın sen bu hûy-ıla
Gönülde dirliginden ne **yoyula** (13B/2)
Koyıcak yir anı girü **yoyuldu**
Vay ol kişiye kim ol darb uruldu (36A/1)
Dahı **yoyulmadı** ol kin tamarı
Yolında aybınun harc oldı varı (49A/2)
öt-: Geçmek, yenmek.
Koya dünyayı koma yitemezsin
Ecel bagladı yolu **ötemezsin** (14A/4)
Eger bin yıl kaçasın senden **ötmez**
Amelündür bile kancasına gitmez (53A/5)
bulat-: Kirlletmek, karıştırmak.
Kibir geldi seni **bulattı** gitdi
Ecel atı segirdir geldi yetdi (14B/1)
uşat-: Kırmak, parçalamak.
Niçe kibr ü heva **uşada** seni
Ölüm evreni bir gün yuda seni (15A/1)
üt- / ütül-: Yenmek, yenilmek.
Key çabuk oynagıl **ütülmeyesin**
Hevaya kibre sen tutulmayasın (15B/2)
Çü yüz bin çabukı alçaklık **ütüdi**
Mecalsüz berr ü bahri cümle tutdı (17B/4)
Ki yüz bin yögrügi cömerd er **ütüdi**

Bu meydan öndülin ol aldı gitdi (40B/1)

tart-: Çekmek, kılıcı kınından çekmek.

Kılıç **tartup** gelür yir alçağından

Kibir gördi anı kaçdı tagından (16B/4)

sataş-: Hoşlanılmayan bir şeyle karşılaşmak, istenmeyen bir hale uğramak, rastlamak.

Tekebbür asıdur işe **sataşdı**

Tutup tag başını kışa sataşdı (17A/1)

in-: Tevazu sahibi olmak, alçakgönüllülüğe erişmek.

Yunus alçaklığı yavlak begendün

Kıyas it sen seni ne kadar **indün** (19A/2)

buş-: Öfkelenmek, kızmak.

Nereye kim varam başlar kesilür

Kime **buşar-ısam** olukdem ölür (19B/3)

depret-: Hareket ettirmek, kımıldatmak.

Boynında taylasan elinde asa

Çöpü **depretmeye** yir şöyle basa (21A/3)

üz-: Koparmak, kesmek.

Göresin ansuzın ol çıkagelür

Üzüp tesbih imame yıkagelür (21A/4)

uşat-: Kırmak, parçalamak.

Uşatdı asayı kopdı dıraka

Yüzi kalmadı hiç kimseye baka (21A/5)

esri-: Kızmak; sarhoş olmak.

Kişi kim maşukaya **esrimeye**

Dalalet almış anı ne dimeye (22A/3)

kıvan-: Sevinmek, neşelenmek.

Ev issi uykuda uğrı **kıvanur**

Dutar tacil işin uyana sanur (22B/2)

yayla-: Yaz mevsimini yaylada geçirmek.

Ki her kim geldi-y-ise bildügin işler

Kimi **yaylar** u kimi anda kışlar (22B/4)

tolın-: Tamamlanmak, kemale ermek; ay dolunay durumuna gelmek.

Ki gezdüm yir ü gögi bulımadum

Ne var zerre-y-istem tolınımadum (24A/6)

degür-: Duyurmak, ulaştırmak, bildirmek.

Akıl der casusa yort imdi girü

Kanaata haber benden **degürü** (10B/4)

Çü casus bu sözi akla irürdi

Niçe kim var-ıdı haber **degürdi** (26A/5)

irür-: Eriştirmek, ulaştırmak.

Çü casus bu sözi akla **irürdi**

Niçe kim var-ıdı haber degürdi (26A/5)

ulu-: Büyümek, yücelmek.

Sabırlu devleti dayım olısar

Nasibi sabr olanlar **uluyısar** (27B/4)

yenil-: Önlenmek, engel olunmak.

Der eyle gözleri yukarı bakar

Yenilmez gözyaşı sel gibi akar (28B/1)

dişür-: Derlemek, toplamak.

O saatte girü ögini derdi

Dişürdi kendüyi vü sabrı gördi (28B/2)

kop-: Haşrolmak, meydana çıkmak, doğmak.

Bahıl kanda-y-ısa Karunla **kopar**

Ki ol da ancılayın mala tapar (34B/5)

düş-: 1. Hücum etmek, üzerine yürüme. 2. Duçar olmak.

Olup zencir mal boynına **düşer**

Halâyık âm u hâs hep ana **düşer** (36B/2)

yu- / yun-: Yıkamak, temizlemek; yıkanmak, temizlenmek, arınmak.

Gör imdi akl ana ne diyiser

Bize gelen hasedden el **yuyısar** (38B/4)

Gerek fani cihandan dartınasın

Muhalif işleründen hep **yunasın** (44B/1)

balkı-: Parlamak, parıldamak, ışık saçmak.

Anunçün kim tecelli **balkır** ana

Kayıkma zerrece ol degme yana (40B/5)

gözle-: Beklemek.

Hakk'ı duyanlara bugün yarın yok

İşün bugün bitür **gözleme** ayruk (41B/5)

göyer-: İçten yenmek, gönül derdi çekmek.

Niçün korsın seni düşvar saate

Kanı aklun **göyersin** kıyamete (42A/5)

sekit-: Sakinleştirmek, azarlamak.

Vücuhun yoğ-ısa gönüllere git

Boyun vermez tamarlarını **sekit** (42B/4)

ır-: Ayırmak.

Anunçün dost yüzinden gözin **ırmaz**

Buçuk saat bu ansuz hiç dem urmaz (43A/4)

dartın-: Çekinmek, geri durmak.

Gerek fani cihandan **dartınasın**
Muhelif işleründen hep yunasın (44B/1)

kakı-: Kızmak, öfkelenmek.

Gözün görmez dir-isem **kakıyasın**
O tamardan beni hod dokıyasın (47A/1)

dokı-: Vurmak.

Gözün görmez dir-isem kakıyasın
O tamardan beni hod **dokıyasın** (47A/1)

dut-: Yapmak, amel etmek.

Sana âkil dime seni unuttun
Ne dise kin ü gaybet anı **dutdun** (47A/4)

soğul-: Suyu çekilmek, kurumak.

Gözi yok kişi neye kıymet ide
Soğulmuş kuyudan kim su ilede (48A/2)
çak-: Tanıtmak, bildirmek, iyice anlatmak.

Kaçan kim göz gönülde doğru baka
İşitmez kulağuna Hakk'ı **çaka** (49B/2)

yoy-: Bozmak, silmek, imha etmek.

Sen ayruk yidügiyle toymayasın
Anunla cism ü ömri **yoymayasın** (50B/4)

kıgır-: Çağırarak, seslenmek, davet etmek.

Kıgırdı toğrulık yarenlerini
Öziyle sapmasuz varanlarını (51B/6)

göyün-: Yanmak.

Çerağı yakıcak karanu kaçır
Özi **göyner** bize nur babın açar (53B/3)

yolun-: Kendi saç ve sakalını yolmak.

Çırac yandı delil toğru bulandı
Ev aydın oldu vü uğrı **yolundı** (53B/5)

sın-: Kesilmek, kırılmak.

Nicesi olısar bu iş müyesser
Çü sultan sözi **sındı** oldu ebter (24A/2)

b. İsim ve İsim Soylu Kelimeler

od: Ateş.

Padişahın kudreti gör neyledi
Od u su toprak u yeke söyledi (1B/1)

Od ile geldi bile dört dürlü ded
Şehvet ü kibr ü tama' birle hased (2B/3)

Selam virmeklige ögin diremez
Oda köze düşüp yolın göremez (16A/5)
Benüm ileyime kim katlanısar
Ki hışmumdan deniz **oda** yanısar (19B/2)
Ki sultanun öninde **od** elimdür⁶⁵⁵
Eger zerre-y-ise suçdur delimdür (24A/3)
tizlik: Böbürlülük, büyüklenme; sertlik.
Yel ile geldi bile bil dört heves
Oldurur kizb ü riya **tizlik** nefes (2B/2)
uş: İşte, şimdi.
Can ile geldi bile **uş** dört hısâl
İzzet ü vahdet hayâ âdâb-ı hâl (2B/4)
İşidenler benüm kaçar sözümden
Ki ben de korkaram **uş** kendözümden (20A/6)
imdi: Şimdi.
Gel **imdi** dinle sözü şerh edeyin
Biri birin onun sana diyeyim (4A/1)
dükeli: Hepsi, bütün, cümle.
Bu muhtasar cihan iki cihanca
Dükeli bakar isen yüz bin anca (4A/3)
yat: Yan, taraf.
Biri rahmânîdür can hazretinden
Biri Şeytanîdür gazez **yatından** (4B/4)
key: Pek, çok.
On üç bin erdürür rahmani leşker
Zebunsuz kimselerdir **key** erenler (5A/1)
Key arı can gerek şeh hazretinde
Irılmadın dura sultan katında (5B/1)
Key çabuk oynagıl ütölmeyesin
Hevaya kibre sen tutulmayasın (15B/2)
çeri: Asker.
Tekebbür nefsdür sultanı bilmez
Çerisinde eyü dirlik dirilmez (5A/6)
Sıyup **çerisin** iline akarlar
Kovup oğlın kızın şehri yakarlar (9A/1)
dirlik: Hayat, yaşayış.
Tekebbür nefsdür sultanı bilmez

---

⁶⁵⁵ “*elimdür*” kelimesi, Süleymaniye Ktp. 3889 no.lu nüshada “*ölümdür*” şeklindedir. Ancak vezin ve mana gereği “*elimdür*” şeklinde okunması uygundur.

Çerisinde eyü **dirlik** dirilmez (5A/6)

Budur sermaye ol bahre dalana

Arı **dirlik** gerek gevher bulana (17B/3)

Arı **dirlik** gerek dost ileyinde

Buguz buşu nolur maşuk yolında (22A/4)

arı: Temiz, pak, saf.

Key **arı** can gerek şeh hazretinde

Irılmadın dura sultan katında (5B/1)

Budur sermaye ol bahre dalana

Arı dirlik gerek gevher bulana (17B/3)

Arı dirlik gerek dost ileyinde

Buguz buşu nolur maşuk yolında (22A/4)

ton: Elbise, kılık kıyamet.

Bin er **tonlu** tururlar kapusunda

Esir itmiş cihanı tapusunda (5B/5)

tapu: Huzur, kat, makam.

Bin er tonlu tururlar kapusunda

Esir itmiş cihanı **tapusunda** (5B/5)

Şehir bizüm olup düşmen sınıkdı

Bize **tapu** iden yavlak ımkıdı (43B/3)

ol: O.

Neyi sever isen imanın **oldur**

Nice sevmeyesin sultanın **oldur** (6A/2)

Şular kim **ol** gönülden taşra kala

Nasibin aldurur ayruk ne ala (12B/3)

keleci: Söz, kelime, laf.

Ki sevdüğünden öte menzilün yok

Asıl ma'ni budur söz **keleci** çok (6A/4)

Çü agaz itdi kim sözünü diye

Kulak dutdı akıl ol **keleciye** (38A/6)

yavı: Kayıp, yitik.

Görem bir şahs gelür benzi sararmış

Dutulmuş dili akılı **yavıvarmış** (6B/1)

ög: Akıl; asıl, öz, maya.

Tama' kervaniyla yoldan azdum

Sana geldüm çün **ögüm** sende sezdüm (6B/5)

Selam virmeklige **ögin** diremez

Oda köze düşüp yolın göremez (16A/5)

O saatte girü **ögini** derdi

Dişürdi kendüyi vü sabrı gördi (28B/2)

berk: Sağlam, sıkı, kuvvetli, muhkem.

Tama' habsına düşdüm çıkamazın

Katı **berkdür** divarı yıkamazın (7A/1)

katı: Çok, pek, şiddetli.

Tama' habsına düşdüm çıkamazın

Katı berkdür divarı yıkamazın (7A/1)

Katı tutdun ko kibri elden öndin

İşitmedün tevazu ne didügin (15B/3)

İşitdi akl anı **katı** sevindi

Beşaret eyledi tiz tahta bindi (18B/4)

Gafil olma evüne uğrı gele

Katı uyur-ısan divarı dele (22B/1)

kamu: **Bütün, hep, hepsi.**

Didiler **kamusı** nefis kullarıdır

Kamusının tama' ulularıdır (7B/1)

Gazadan geldi şeh tahtın oturdı

Sipahiler **kamu** tapuya turdı (9A/2)

Tag u yazı **kamu** gulgule toldı

Kime cennet kime arasat oldu (16B/5)

Kamusından sana ol ola yigrek

Ki dosta taatun gizlüsi yigrek (24A/1)

kaçan: Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman.

Tamadarun yeri tamuda olur

Kaçan tamuda olan asude olur (7B/2)

Kaçan şol bir sipahi ma'zul olur

Ki sultan kullugında oln kul olur (24B/5)

tamu: Cehennem.

Tamadarun yeri **tamuda** olur

Kaçan tamuda olan asude olur (7B/2)

kimesne: Kimse.

Âlemleri yeşil bulundı çıkdı

Kimesne eslemez yavlak ınıkdı (8A/4)

Nirede olsa halk ürker sözinden

Kimesne assı eylemez özinden (34A/2)

yavlak: Çok, pek çok, fazla.

Âlemleri yeşil bulundı çıkdı

Kimesne eslemez **yavlak** ınıkdı (8A/4)

Diriga kibr için **yavlak** gözetdün

Gönüllerden seni sen taşra atdun (14A/1)

Yunus alçaklığı **yavlak** begendün
Kıyas it sen seni ne kadar indün (19A/2)
Şehir bizüm olup düşmen sınıkdı
Bize tapu iden **yavlak** mıkdı (43B/3)
egin: Sırt, arka.
Ferah oldı bular kayguları yok
Eginleri bütün karınları tok (9B/2)
ayruk: Ayrı, başka, diğer; artık.
Begenme gel seni **ayruk** düşesin
Kalup dermanda ucb-ıla kalasın (11B/6)
Şular kim ol gönülden taşra kala
Nasibin aldurur **ayruk** ne ala (12B/3)
kanda: Nerede, nereye.
Sakıngıl olmağıl kibr-ile yoldaş
Kibir **kanda-y-ısa** anunla savaş (12A/2)
Heva-yı kibr ile ne başarasın
Ecel eli uzun **kanda** varasın (15A/2)
Akıl casuslara söyler divanda
Yürün bulun düzenlik safı **kanda** (26A/3)
is: Sahip, malik.
Dene kibr **issini** hiç rahatı yok
Nereye varur-ısa zahmeti çok (12A/5)
Akıl adl **issi** bir ulu kişidür
Meded itmek sana anun işidür (16A/2)
Şükür kıldı Hakka ol devlet **issi**
İrürdi devlete aklı bilüsi (18B/5)
Ev **issi** uykuda uğrı kıvanur
Dutar tacil işin uyana sanur (22B/2)
onat: Doğru, uygun, iyi, layık, tamam.
Onat gör Hak yolu gönlünde sırdur
Bu cümle haslar gönülde birdür (12B/2)
taşra: Dışarı.
Şular kim ol gönülden **taşra** kala
Nasibin aldurur ayruk ne ala (12B/3)
Diriga kibr işin yavlak gözetdün
Gönüllerden seni sen **taşra** atdun (14A/1)
kendözi: Kendisi, şahsı; nefsi.
Hemişe bakuban seni görürsin
Görüp **kendözünü** magrur olursın (13A/1)

İşidenler benüm kaçar sözümden
Ki ben de korkaram uş **kendözüm**den (20A/6)

yavuz: Kötü, fena.

Çü sensin düşmenün dostun kim ola
Ki **yavuz** hûdurur sana havale (13B/1)

sağınç: İstek, arzu, düşünce; endişe.

Uyanukluk degül yolda gafillik
Uzatma ko **sağınçı** bunca yıllık (13B/6)

Kolay tertib-ile kim bula genci
Çün öyle varırmazsın ko **sağınçı** (45B/1)

Anı göstermeyen kin-ile gıybet
O **sağınçdan** sana heyhat heyhat (46B/6)

us: Akıl.

Ne **ussun** var ne had bellü delisin
Ne bunda diri ne sinde ölüsün (14B/4)

Bilüni gel unut sen **uslu-y-ısan**
Saadet gösterene hûlı-y-ısan (19A/1)

bunda: Burada, buraya.

Ne ussun var ne had bellü delisin
Ne **bunda** diri ne sinde ölüsün (14B/4)

sin: Mezar.

Ne ussun var ne had bellü delisin
Ne bunda diri ne **sinde** ölüsün (14B/4)

öndin: Önce, ilk önce, önceden.

Katı tutdun ko kibri elden **öndin**
İşitmedün tevazu ne didügin (15B/3)

delim: Çok, hayli, fazla.

Delim geçdi zaman derdi yirinde
Giçürdi ömrünü nefis bazarında (16B/1)

Ki sultanun öninde od elimdür
Eger zerre-y-ise suçdur **delimdür** (24A/3)

alçaklık: Alçakgönüllülük, mütevazılık, tevazu sahibi oluş.

İşit imdi ne der gör akl ana
Ki **alçaklık** ider derdüne deva (16B/2)

Çü yüz bin çabukı **alçaklık** utdı
Mecalsüz berr ü bahri cümle tutdı (17B/4)

Yunus **alçaklığı** yavlak begendün
Kıyas it sen seni ne kadar indün (19A/2)

yazı: Ova, sahra.

Tag u **yazı** kamu gulgule toldı

Kime cennet kime arasat oldu (16B/5)

alçak: Mütevazı, tevazu sahibi.

Ger **alçak** varasın meydan senündür

Cevahir sende biter kan senündür (17B/5)

aşaklık: Alçakgönüllülük, mütevazılık, tevazu sahibi oluş.

Aşaklıkdur yer ü göği götüren

Yedi kat yirden aşaga turan (17B/6)

Aşaklık âlemün bünyadı oldu

Ki her ne var-ısa ana düzıldı (18A/3)

assı: Yarar, fayda, kazanç.

Ne **assı** eyledi gör ahı kibri

Diri kalmadı bin arada biri (18B/3)

Nirede olsa halk ürker sözinden

Kimesne **assı** eylemez özinden (34A/2)

bilü: Bilgi.

Şükür kıldı Hakka ol devlet issi

İrürdi devlete aklı **bilüsi** (18B/5)

Bilüni gel unut sen uslu-y-ısan

Saadet gösterene hûlı-y-ısan (19A/1)

buşu: Öfke, kızgınlık.

Gel imdi aydayın **buşu** haberin

Birin birin sana gönülde varın (19B/1)

Arı dirlik gerek dost ileyinde

Buguz **buşu** nolur maşuk yolında (22A/4)

Sabır kanı **buşu** kekince olmış

Düzeng-ile safa andak bozulmuş (26B/3)

iley: Huzur, ön, yan, kat.

Benüm **ileyüme** kim katlanısar

Ki hışmumdan deniz oda yanısar (19B/2)

Arı dirlik gerek dost **ileyinde**

Buguz buşu nolur maşuk yolında (22A/4)

anda: Orada.

Nereye kim varam ot bitmez **anda**

Çü nakd oldu kime derd yetmez anda (20A/5)

Ki her kim geldi-y-ise bildügin işler

Kimi yaylar u kimi **anda** kışlar (22B/4)

kılınç: Hareket, iş, hareket tarzı.

Dek ayruga degül benüm **kılincum**

Beni dahı dutar benüm kılincum⁶⁵⁶ (20B/2)

ayruksı: Başka, farklı, başka türlü.

Buşu işi heman küfr ü dalaldur

Neuzübillah ol **ayruksı** haldur (20B/5)

esrük: Sarhoş; meczup; öfkeli.

Sakın hazır durur dayim buşudan

Ki dost **esrük-idün** buşu unudan (22A/2)

usan: Bıkma hali, bıkkınlık.

Usan olma niçeme yol emindür

Harami çok bu yolda pür kemindür (30B/2)

uğrı: Hırsız.

Gafil olma evüne **uğrı** gele

Katı uyur-ısan divarı dele (22B/1)

Ev issi uykuda **uğrı** kıvanur

Dutar tacil işin uyana sanur (22B/2)

Ev issüz olıcak **uğrı** kekince

Girür çıkar bahınmaz kolayınca (22B/5)

Çırac yandı delil toğru bulandı

Ev aydın oldu vü **uğrı** yolundı (53B/5)

Ol **uğrı** didüğüm Şeytandır azar

Ki dem-be-dem içinde fitne düzer (54A/1)

kek: Dilek, istek.

Ev issüz olıcak uğrı **kekince**

Girür çıkar bahınmaz kolayınca (22B/5)

Sabır kanı buşu **kekince** olmuş

Düzeng-ile safa andak bozulmuş (26B/3)

dak: Hile, düzen; özür, kusur.

Sanur mısın öğüdümü **dak** için

Nasihatdur sana cümle Hak için (23B/1)

yigrek: İyi, daha iyi, üstün.

Kamusından sana ol ola **yigrek**

Ki dosta taatun gizlüsi yigrek (24A/1)

sağış: Sayı, miktar, hesap.

Niçün biganesin sen iki başdan

Gerekse **sağışın** it iki beşden (24B/1)

şol: Şu.

---

⁶⁵⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümünde 3889 numara ile kayıtlı nüshada “kuluncum” şeklinde harekelenmiştir. Ancak Mustafa Tatçı’nın karşılaştırmalı incelemesinin yer aldığı çalışmasında “kılincim” şeklinde doğru olarak okunmuştur.

Kaçan **şol** bir sipahi ma‘zul olur
Ki sultan kulluğında ol kul olur (24B/5)

düzenlik: Rahat, dirlik, intizam.

Akıl casuslara söyler divanda
Yürün bulun **düzenlik** safı kanda (26A/3)

ıye: Sahip, malik.

Fida canum sana iy sabr **ıyesi**
Ki sabr oldı benüm canum gıdası (27A/4)

biliş: Bildik, tanıdık, dost, aşına.

Sabr kanda-y-ısa eylükdür işi
Müdam azad ider yad u **bilişi** (27B/3)

ıçre: İçinde, içine, içeri.

Sabr kimde-y-ise ol arşa sunar
Ki sabr **ıçre** bulunur dürlü hüner (29A/2)

ağu: Zehir.

Çü her hal sana sabr gerek hoş
Sabr ider bu cümle **ağuyı** nuş (29A/3)

yarak: Hazırlık, levazım.

Nasibüne senün sen nazar eyle
Ana göre **yarak** kıl hazer eyle (32A/5)

Eger görsen **yarağun** kılayıdun
Hisabunı senün sen alayıdun (51A/4)

katılık: Güçlük, meşakkat; adamakıllı, iyiden iyiye.

Katılıktan işi yavlak uzatdı
Gözi bakar iken mal yire batdı (36A/4)

karanu: Karanlık.

Meger kim gönlünü ıldurum urdı
Ki çevre yanına **karanu** durdı (37A/3)

Çerağı yakıcak **karanu** kaçır
Özi göyner bize nur babın açar (53B/3)

öküş: Çok, fazla.

Öküşdür ma‘siyet endişe dayım
Dilerim buhldan ben kurtulayım (38B/1)

yögrük: Yörük, hızlı giden.

Ki yüz bin **yögrügi** cömerd er utdı
Bu meydan öndülin ol aldı gitdi (40B/1)

öndül: Ödül, mükafat.

Ki yüz bin yögrügi cömerd er utdı
Bu meydan **öndülin** ol aldı gitdi (40B/1)

uçmak: Cennet.

Sahi bir kişidir **uçmaga** bakmaz

Ki tac u hulleye huriye akmaz (40B/3)

yumış: Hizmet, iş.

Olar kim olalar can **yumışında**

Kaçan hergiz ola dünya işinde (48B/3)

genez: Kolay.

Kişi kim ola ol kendüye düşmen

Genez degül kim onu koya düşmen (47B/2)

igen: Çok, pek, fazla, ziyade.

İgen avaresin dölenmegün yok

Ki kendü kendüni hiç anmağun yok (51A/2)

dölenmek: Huzura kavuşma, sükûnet bulma.

İgen avaresin **dölenmegün** yok

Ki kendü kendüni hiç anmağun yok (51A/2)

çakıcı: Tanıtan, bildiren, anlatan.

Kamular göz gibidür sen bakıcı

Senün gözündürür seni **çakıcı** (53A/3)

kanca: Nice, ne kadar.

Eger bin yıl kaçasın senden ötmez

Amelündür bile **kancasına** gitmez (53A/5)

c. Edatlar

ancılayın: Onun gibi.

Bahıl kanda-y-ısa Karunla kopar

Ki ol da **ancılayın** mala tapar (34B/5)

andak: Hemen, o anda, derhal.

Sabr kanı buşu kekince olmuş

Düzenğ-ile safa **andak** bozulmuş (26B/3)

anunçün: Onun için.

Anunçün gözleri Hakk'a açıldı

Huda'dan canına rahmet saçıldı (39B/3)

Anunçün dost yüzinden gözün ırmaz

Buçuk saat bu ansuz hiç dem ırmaz (43A/4)

bigi: Gibi.

Hamd ü şekr etti dedi ey Zü'l-celal

Bin benim **bigi** yaratsan ne muhal (2A/4)

Senün **bigi** bini aldı dünye

İnanmaz göre kim tutdı binye (15B/1)

bile: Birlikte, beraber.

Toprak ile **bile** geldi dört sıfat
Sabr u iyi hû tevekkül mekrumet (2A/5)
Suyıla geldi **bile** dört dürlü hâl
Ol sefâdur hem seha lutf u visâl (2B/1)
birle: İle, beraber.
Od ile geldi bile dört dürlü ded
Şehvet ü kibr ü tama' **birle** hased (2B/3)
bolay ki: Ola ki, belki, inşallah.
Girü feryad ider bu kez beni kon
Bolay ki ola-y-ıdı tali'im ön (35B/4)
dapa: Taraf, yön, yönelerek.
Akıl **dapa** casus haber iletti
Gör alçaklığı girü neler itdi (18B/2)
dek: Ama, ancak, yalnız.
Dek ayruga degül benüm kılincum
Beni dahı dutar benüm kuluncum (20B/2)
niçeme: Ne kadar, her ne kadar.
Usan olma **niçeme** yol emindür
Harami çok bu yolda pür kemindür (30B/2)
Mazarratdan **niçeme** kim o kaçar
Eved tohmını bitmez yire saçar (31A/1)

Arkaik Kelimeler Dizini

İSİMLER ve İSİM SOYLU KELİMELELER	FİİLLER	EDATLAR
od tizlik uş imdi dükeli yat key çeri dirlik arı ton tapu	kız- kızdır- esle- diril- ırıl- yid- ayıt-/ayt- az- alda- yi- ınık- yügşür- sınık-	ancılayın andak anunçün bigi bile birle bolay ki dapa dek niçeme

Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması

ol	kayık-	
keleci	sı-	
yavı	ak-	
ög	yort-	
berk	üş-	
katı	bin-	
kamu	uğrat-	
kaçan	sevrik-	
tamu	yoyul-	
kimesne	öt-	
yavlak	bulat-	
egin	uşat-	
ayruk	üt- / ütül-	
kanda	tart-	
is	sataş-	
onat	in-	
taşra	buş-	
kendözi	depret-	
yavuz	üz-	
sağınç	uşat-	
us	esri-	
bunda	kıvan-	
sin	yayla-	
öndin	tolın-	
delim	degür-	
alçaklık	irür-	
yazı	ulu-	
alçak	yenil-	
aşaklık	dişür-	
assı	kop-	
bilü	düş-	
buşu	yu- / yun-	
iley	balkı-	
anda	gözle-	
kılınç	göyer-	
ayruksı	sekit-	
esrük	ır-	
usan	dartın-	
uğrı	kakı-	
kek	dokı-	

dak yigrek sağış şol düzenlik iye biliş içre ağu yarak katılık karanu öküş yögrük öndül uçmak yumuş genez igen dölenmek çakıcı kanca	dut- soğul- çak- yoy- kığır- göyün- yolun- sın-	
---	--	--

Sonuç

Tasavvufun Anadolu'daki en güçlü temsilcisi, en etkin öncüsü olan Yunus Emre aynı zamanda Türk dilinin gelişmesi, varlığını koruması, bir kültür ve edebiyat dili olmasına da katkıda bulunan büyük bir şairdir. Anadolu Türkçesi, halkın dilini kullanmayı bilhassa tercih eden Yunus'un şiirlerinde güçlü bir ruh kazanmış ve edebî bir dil olma yoluna girmiştir. Arap ve Fars dillerinin Türkçe üzerindeki tesirinin iyiden iyiye hissedilmeye başlandığı bir devrede Yunus'un şiirlerini Türkçe söylemeyi bilhassa tercih ettiğini, yabancı kelimelere mümkün olduğunca yer vermediğini görmekteyiz. Tamamı göz önünde bulundurulduğunda Yunus'un şiirlerinde %13-%22 arası yabancı öge bulunduğu tespit edilmiştir.⁶⁵⁷

Çalışmamızda Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushiyye* adlı eserinde 144 tane arkaik kelime tespit edilmiştir. Bu kelimelerin 74'ü isim ve isim soylu kelimelerden, 60'ı fiillerden, 10'u ise edatlardan

⁶⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. Aksan, Doğan, *Yunus Emre Şiirinin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

meydana gelmektedir. Tespit edilen kelimelerin yapım ekleriyle genişletilmiş şekillerinin de eserde yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda arkaik kelime sayısının 200'e yaklaştığı görülmektedir. Bu nokta-yı nazardan bakıldığında *Risâletü'n-Nushiyye*'nin edebî bir başyapıt olmakla birlikte, çok sayıda arkaik kelime ihtiva etmesi yönüyle Türk dili tarihine de kaynaklık ettiğini görmekteyiz.

Bibliyografya

Aksan, Doğan, Yunus Emre Şiirinin Gücü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Dilçin, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara, 1983.

Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre- Risâletü'n-Nushiyye ve Dîvân (Önsöz-Lugat-Açıklama), Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, 1965.

Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Dîvânı-III (Risâletü'n-Nushiyye Tenkitli Metin), MEB Yay., İstanbul, 1997.

Timurtaş, Faruk Kadri, "Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara, 1982.

Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara, 2005.

Ünlü, Mahir, Öz Türkçe Sözlük, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.